

Dinsel ve Mitolojik Bir Figür Olarak Lotus Çiçeğinin Eski Mısır Dini ve Hinduizm'deki Önemi

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Eroğlan | ORCID: 0000-0002-3684-9546 | fatiheroğlan@siirt.edu.tr

Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı, Siirt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

Öz

Nelumbonaceae bitki ailesinden lotus, suyu seven bir çiçek olup koyu renkli sular ile yağmur ormanlarının bulunduğu bölgelerde yetişen bir bitkidir. Dünya üzerinde pek çok çeşidi bulunan bu çiçeğinin, bazı dinsel geleneklerde ve kültürlerde önemli bir yeri vardır. Lotus tohum hâlinde büyüme sürecine kadar olan evrelerde görüntüsü ve kendine özgü özellikleriyle dikkat çeken bir bitkidir. Yenilebilir olmasının yanı sıra pek çok türü bulunan lotusun tohumlanması, büyümesi ve su yüzeyine doğru çiçek açması onun dini, kültürel ve sanatsal bir değer olarak algılanmasını sağlamıştır. Bu değerden hareketle lotusun kendine özgü özellikleri, dini ve felsefi bakış açısıyla toplumların mitoslarında, kültürlerinde önemli bir yer edinmiştir. Bununla birlikte lotus, dünyanın ve insanın yaratılışına, hayatın kökenlerine ilişkin sorulara yönelik bir cevap olarak düşünülmüştür. Sulak ve bataklık yerlerde yetişen ardından su yüzüne çıkan lotus; Eski Mısır ve Hinduizm başta olmak üzere, pek çok dinsel gelenek ve coğrafyada insanın değişimi, arınması ve manevi yükselişine yönelik önemli bir sembol olarak algılanmıştır. Bu makale kendisine yüklenen anlamlar doğrultusunda sanat, edebiyat ve mimaride sıkça kullanılan lotusun Eski Mısır ve Hinduizm gibi dinsel geleneklerdeki önemini göstermenin yanında, kutsal olarak kabul edilen bu bitkinin işaret ettiği dinsel ve mitolojik anlamlara dikkat çekmeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Lotus, Kutsal Bitki, Eski Mısır Dini, Hinduizm.

Atf Bilgisi: Eroğlan, Fatih. "Dinsel ve Mitolojik Bir Figür Olarak Lotus Çiçeğinin Eski Mısır Dini ve Hinduizm'deki Önemi". *Marifetname* 11/2 (Aralık 2024), 497-521.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1586333>

Geliş Tarihi	15.11.2024
Kabul Tarihi	19.12.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Fatih Eroğlan)
------------	--

Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
--------------------	-----------------------

Etik Bildirim	marifetmaneetikbildirim@gmail.com
---------------	--

Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
-----------------	-------------------------------------

Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
-----------	---

Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
----------------------	--

The Importance of the Lotus Flower as a Religious and Mythological Figure in Ancient Egyptian Religion and Hinduism

Asst. Prof. Fatih Eroğlan | ORCID: 0000-0002-3684-9546 | fatiheroğlan@siirt.edu.tr

Siirt University, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Siirt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ptwtz25>

Abstract

Lotus, from the Nelumbonaceae plant family, is a water-loving flower that grows in dark waters and rainforests. This flower, which has many varieties worldwide, has an important place in some religious traditions and cultures. Lotus is a plant that draws attention with its appearance and unique features from the seed to the growth process. In addition to being edible, the seeding, growth, and flowering of the lotus, which has many species, towards the surface of the water has made it perceived as a religious, cultural, and artistic value. Based on this value, the unique features of the lotus have gained an important place in the myths and cultures of societies from a religious and philosophical perspective. In addition, the lotus has been considered an answer to questions about the creation of the world and man, and the origins of life. The lotus, which grows in wet and swampy places and then comes to the surface, has been perceived as an important symbol for human change, purification and spiritual elevation in many religious traditions and geographies, especially in Ancient Egypt and Hinduism. This article aims to show the importance of the lotus, which is frequently used in art, literature, and architecture in line with the meanings attributed to it, in religious traditions such as Ancient Egypt and Hinduism, as well as to draw attention to the religious and mythological meanings indicated by this plant, which is considered sacred.

Keywords: History of Religion, Lotus, Sacred Plant, Ancient Egyptian Religion, Hinduism.

Citation: Eroğlan, Fatih. "The Importance of the Lotus Flower as a Religious and Mythological Figure in Ancient Egyptian Religion and Hinduism". *Marifetname* 11/2 (December 2024), 497-521.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1586333>

Date of Submission	15.11.2024
Date of Acceptance	19.12.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External

Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Fatih Eroğlan)
-------------------	--

Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetmaneetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Dinsel geleneklerde ihtimam gösterilen sayısız dini fenomenler vardır. Bu dini fenomenlerin bazılarının diğerlerine nazaran ön plana çıktığı görülür. Bunların arasında bitkilere, dağlara, hayvanlara ve insanlara ilişkin fenomenler dikkat çekmektedir. İnsan hayatında önemli bir yere sahip olan ve sıklıkla rastlanılan bu fenomenler dini, felsefi olmalarının yanı sıra kültürel özellikleri içermekte ve dini algılamalara kaynaklık etmektedir. Ayrıca bunlar sanat, mimari, edebiyat gibi pek çok kültürel unsurda maddi ve manevi bir husus olarak da kendini göstermektedir. Lotus, bu özelliklere sahip çok boyutlu bir dini fenomen olarak kadim zamanlardan günümüze kadar önemini ve değerini korumuş bir fenomendir. Kutsal anlamlar ve büyük değerler atfedilen lotus, modern zamanlara kadar kutsal bir sembol olarak toplumların hafızasında önemli bir yer edinmiştir.

Lotus pek çok dinsel gelenekte sadece güzel, sıra dışı bir bitki olarak algılanmamıştır. O huzurun, saflığın, erdem, bilgeliğin, ruhsal gücün ve farkındalığın sembolü olarak imlenmiştir. Diğer bitki türlerinden farkı nedeniyle insanların ilgisini çekmiş ve insanları kendine hayran bırakmıştır. Bazen dini bir unsur bazen de geleneksel ve kültürel bir unsur olarak ortaya çıkan lotus, kutsal olarak algılanmasının yanı sıra insan yaşamı ile toplumların kültürel özelliklerinin şekillenmesinde başat bir rol üstlenmiştir.

Lotus dekorasyon, sanat, beslenme ve kutsal metinlerin yanında bazı toplumların gündelik hayatlarında dini, felsefi ve kültürel bir unsurdur. Bu minvalde kutsal bir yapının duvarlarında, bir edebi eserin etkileyici anlatımlarında, kutsal bir kitabın yaratılışa ilişkin anlatıları ile bir ritüele ait uygulamalarda lotusu görmek mümkündür.¹ Bu örnekler lotusun geniş kullanım alanları göstermesi açısından oldukça önemlidir. Lotus toplumlar nezdindeki bu kutsal anlamını ve değerini, botanik bilimindeki karşılığına, tohum halinden büyümesine ve çiçeklenmesine kadar geçirdiği evrelere borçludur. Lotusun gelişim evreleri ile insanlar ve toplumlar arasındaki kurulan benzerlikler, bir

---

¹ Antonello Prigioniero vd., “Plants Named ‘Lotus’ in Antiquity: Historiography, Biogeography, and Ethnobotany”, *Harvard Papers in Botany* 25/1 (Haziran 2020), 59; Mircea Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. Lale Arslan Özcan (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 283.

hakikati veya bir durumu ifade etmenin yanında, tanrısal olanı ve manevi yükselişi işaret etmenin bir aracı olarak kabul edilmiştir.²

1. Botanik Biliminde Lotus

Dinsel geleneklerde ve kültürlerde farklı anlam ve değerlerle karşımıza çıkan lotus nasıl bir bitkidir? Bununla birlikte lotusa yüklenen bu değerlerin kökeninde hangi önemli hususlar yer almaktadır? Lotusun hangi özelliklere sahip bir bitki olduğuna yönelik verilen cevap, toplumlar nezdindeki farkını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Zira kutsalla bağı olan bir insan için tabiattaki varoluş sahnesi, türdeş olmayan ve toplumsal hafızada farklı olarak konumlandırılan dini fenomenlerle doludur. Aynı zamanda bu fenomenler kutsalın bir tezahürü olarak algılanır. Söz konusu bu dini fenomenler, kutsal olarak kabul edilmekle birlikte inanan kişi için farklı bir deneyimi ve değeri işaret etmektedir.³ Bu bağlamda lotus bahsi geçen bu hususlara örnek teşkil eden önemli bir örnektir. Bazı dinsel geleneklerde lotus sadece dikkat çekici bir bitki değildir, aynı zamanda o kutsalla bağlantıya geçmenin ve onunla etkileşime girmenin de vasıtasıdır.

Botanik biliminde pek çok farklı türü bulunan lotus, Nelumbo olarak bilinir ve Nelumbonaceae bitki ailesindedir. Nilüfer olarak da bilinen lotus, sulak alanları seven bir bitkidir. Koyu renkli sular ile yağmur ormanlarının bulunduğu bölgelerde yetişir. Bu bitkiler, bol miktarda suya ihtiyaç duydukları için sudan uzakta yaşayamazlar ve tüm yüzeylerinden sıvıyı emebilmeleri için suyla çevrili olmaları gerekir. Şekli yuvarlaktır, ortasında yarım daire şeklinde bir yarık vardır ve suyun yüzeyinde bulunur.⁴ Nelumbo Nucifera (Asya), Nelumbo

---

² J. Andrew McDonald, "Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE", *Religions* 9/9 (Eylül 2018), 1-2.

³ Antoine Vergote, "Kutsal", çev. Halife Keskin - Yapıcı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 2/2 (2002), 214-215; Eliade, *Dinler Tarihine Giriş*, 28-37.

⁴ Sarah Jose, *Trees, Leaves, Flowers and Seeds: A Visual Encyclopedia of the Plant Kingdom* (New York: DK, 2019), 85-5; Ayman Mohamed Ahmed, "Imitation of the Lotus Flower in Architecture Its Use in the Decoration of Walls and Ceilings of Palaces, Houses, and Tombs in Ancient Egypt", *Res Mobilis: Revista Internacional de Investigación En Mobiliario y Objetos Decorativos* 11/14 (2022), 2.

Lutea⁵ (Amerika) gibi önemli türleri bulunan bu çiçek, Asya'daki tropikal ve subtropikal bölgelerde önemli bir yetişme alanına sahiptir. Doğu Asya ve Güney Pasifik'teki bölgelere özgü bir su bitkisi olmasının yanı sıra Hindistan, Çin ve Rusya gibi daha pek çok ülkede yer alan göletler, taşkın yataklar ile nehir deltaları gibi yavaş akan sularda yetişme alanları bulur.⁶

Lotus köklerini suyla kaplı toprağa batırır, ardından su yüzeyinin üzerinde büyük dairesel yaprakları olan gövdeler gönderir. Bunlar su yüzeyinin üzerine yükselen çiçek sapları şeklindedir. Her sapın üzerinde bir yuvarlak çiçek tomurcuğu belirir. En nihayetinde bu bitki birçok taç yaprağı olan bir çiçeğe dönüşür. Lotus; çiçekleri, tohumları, genç yaprakları ve rizomları ile yenebilen bir bitkidir. Asya'da, yaprakları bazen garnitür için kullanılırken, büyük yapraklar ise yemek için bir sargı olarak kullanılır. Bilimsel olarak insana ve doğaya olan katkıları nedeniyle pek çok çalışmaya konu olmuştur. Ayrıca lotusun çeşitli kısımları bazı hastalıkları tedavi etme ile şifa uygulamalarına yönelik bazı dinsel ritüellerde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra lotusun çeşitli kısımları şifa amaçlı geleneksel Asya bitkisel ilaçlarında da kullanıldığı bilinmektedir.⁷

Bilim dünyasında süper hidrofobi olarak bilinen özelliğe sahiptir. Bu nedenle çamurlu suda yetişen lotusun tertemiz kalması, onun arınmışlık ve saflık sembolü olarak algılanmasını sağlamıştır. Lotus, yetişme alanı ve doğası gereği pek çok kirletici unsur ile karşı karşıya kalır. Bilimde lotus etkisi fenomeni⁸ olarak da bilinen bu

⁵ Pulok K Mukherjee vd., "The sacred lotus (*Nelumbo nucifera*)– phytochemical and therapeutic profile", *Journal of Pharmacy and Pharmacology* 61/4 (01 Nisan 2009), 407-408.

⁶ Mukherjee vd., "The sacred lotus (*Nelumbo nucifera*)– phytochemical and therapeutic profile"; Aruna Jyothi Kora, "Leaves as dining plates, food wraps and food packing material: Importance of renewable resources in Indian culture", *Bulletin of the National Research Centre* 43/1 (27 Aralık 2019), 7.

⁷ Richard Evans Schultes vd., *Plants of the Gods* (Rochester: Healing Arts Press, 2001), 67; Emboden, W. A. 1978; *The sacred narcotic lily of the Nile: *Nymphaea caerulea**. *Economic Botany* 32(4): 395–407. Ayrıca bk. Kora, "Leaves as dining plates, food wraps and food packing material", 7-8.

⁸ Alman botanikçi Wilhelm Barthlott, Ren Friedrich Wilhelm Üniversitesinde (Bonn Üniversitesi) bir botanikçi olarak bitkiler üzerinde yaptığı çalışmalarda, kaygan yüzeyli yaprakları mikroskop altında incelemeye tabi tutar. O zamana kadar pütürlü yüzeylerin fazla kiri fazla barındırmayacağı düşünülmektedir. Oysa üzerinde kir barındırmayan bu çiçeğin sıra dışı bir şekilde yüzeyleri pütürlüdür. Botanik biliminde buna lotus etkisi fenomeni adı verilmiştir. Lotus bilinenin aksine çok dokulu ve

özelliği sayesinde, bataklıklarda veya çamurlu sulara yetişen lotusu hem çamurlu suların hem de yere düşen yağmur tanelerinin kirletmediği bilinmektedir. Bu yüzden kendi kendini temizleyen ve kirlenmeyen yüzeyler için lotustan ihamla, lotus etkisi fenomenine sahip yüzeyler tabiri kullanılmaktadır. Bu yüzden lotus sadece Botanik bilimi açısından değil, mitoloji, sanat, edebiyat, dinler tarihi gibi sosyal bilimlerin alanındaki akademik çalışmalara da konu olmuştur.⁹

2. Lotusun İşaret Ettiği Anlamlar Bağlamında İnsan

Lotus söz konusu olduğunda diğer önemli bir unsurun su olduğu anlaşılır. Kadim zamanlardan günümüze pek çok dinsel gelenekte ve kültürde su, yaşamın kaynağı ve hayati bir unsur olarak imlenir. Bu bağlamda suyun ve nemin çok görüldüğü yerlerde yetişen lotus, hayat ile bağlantılı olarak yaşam çiçeği olarak da adlandırılır.¹⁰ Su ile olan ilişkisi nedeniyle lotus, dinsel gelenekler ile kutsal metinlerdeki yaratılış ve hayatın başlangıcına yönelik kozmogonik mitoslarda önemli bir sembol olarak kullanılır. Bazı kozmogonik mitlerde lotus, yaratılışın var oluş aşamasının başlangıcında karşımıza çıkar. Nitekim Hinduizm'de Brahma'nın varlığına ilişkin mitlerde lotus önemli bir yere sahiptir.¹¹

Lotusun temsil ettiği önemli bir anlam ise saf olma halidir. Yetişme alanlarını belirleyen su ve nem nedeniyle saflık ile

---

pütürlü yapısıyla ve her bir pütüz arasında sıkışan boşluktaki hava nedeniyle, su veya herhangi bir kirlilik üzerinde barındırmaz. Lotus bu yönüyle modern dünyada hidrofobi ya da süper hidrofobi olarak bilinen özelliğe sahip bir bitki olarak kayıtlara geçmiştir. Bk. Esen Özdoğan vd., "Lotus Etkili Yüzeyler", *Textile and Apparel* 16/1 (01 Haziran 2006), 287-290.

⁹ Özdoğan vd., "Lotus Etkili Yüzeyler", 287-289; Felix Müller vd., "Self-Cleaning Surfaces Using the Lotus Effect", *Handbook for Cleaning/Decontamination of Surfaces*, ed. Ingegård Johansson - P. Somasundaran (Amsterdam: Elsevier Science B.V., 2007), 791-793.

¹⁰ Deniz Gezgin, *Bitki Mitosları* (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2007), 109; Jose, *Trees, Leaves, Flowers and Seeds: A Visual Encyclopedia of the Plant Kingdom*, 84. Ayrıca bkz. Maksude Kurt Fidan, "Kutsal Suyun İzinde: Suya Yüklenen Dini ve Sembolik Anlamlar", *İlsam Akademik Dergisi* 1/1 (2021), 1-27.

¹¹ *Skanda-Purana (part I)* (Delhi: Motilal Banarsidass Pub., 1950), 44-45; *Bhagavad Gita*, çev. Ömer Cemal Güngören (İstanbul: Yol Yayınları, 2020), 193; Eliade, *Dinler Tarihi Giriş*, 218; Christopher McIntosh, *Gardens of the Gods: Myth, Magic and Meaning* (London; New York: I.B. Tauris, 2005), 175.

ilişkilendirilir.¹² Çünkü lotusun suyun derinliklerinde başlayan büyüme yolculuğu, su yüzüne çıkan yapraklar ve en nihayetinde ortasında açan çiçek ve bu çiçeğin tohuma dönüşmesiyle tamamlanır. Lotusun bu döngüsü, ona yüklenen değer ve sembolik anlamın da temelini oluşturur. Lotus bitkisi, su altındaki uzun bir sap üzerine bir çiçek tomurcuğu göndermesi sonrasında çiçeğin açması, lotusun sembolik anlamına ilişkin temel referans noktasını oluşturur. Nitekim lotusun karanlık, bulanık veya bataklık gibi sular ile nemli bölgelerde yetişip en nihayetinde dikkat çekici bir çiçek olarak yüzeye erişme süreci, maddi ve manevi bir varlık olarak kabul edilen insan hayatı ile ilişkilendirilmiştir.¹³ Bu bakımdan lotusun yaşam döngüsü, sadece fiziksel bir varlık olmayan insanın anlam arayışına önemli bir referans kabul edilir. Çünkü insanda lotus gibi büyüyen, olgunlaşan, değişen ve dönüşen bir varlıktır. Neticede değişim ve dönüşümü işaret eden lotusun yaşam döngüsü ile insanın maddi ve manevi varlığı arasında önemli benzerlikler kurulur.¹⁴ İnsanın tanrı, tabiat, toplum ve kendisi ile olan ilişkilerini kutsal bir çerçevede anlama çabasında lotusun temsil ettiği ve işaret ettiği anlamların etkili olduğu görülmektedir.

Zorlu habitatların çiçeği olan lotusun yetiştirme ve kendi türünü devam ettirme konusundaki özellikleri; hayatı anlamlandırma, zorlukla mücadele, yeniden doğuş ve yenilenme konularında önemli anlamlar içerir. İnsanın gözünde bulanık veya çamurlu sayılan, ayrıca insan için uygun olmayan lotusun yetiştirme alanları; insanın dünya üzerindeki yolculuğuna benzetilir. İnsanın yaşam yolculuğunda çektiği sıkıntılar, acılar ile var olma çabası lotusun yaşam döngüsüyle ilişkilendirilir. Bu noktada lotusun bulanık sulardan güneşe ulaşmak için yaptığı yolculuk, hayatı anlamlandırmada temel çıkış noktasıdır. İnsanın çoğalmak, yayılmak ve sonraki nesillere mirasını aktarmaya çalışması ile lotusun yetiştirilmesi ve tohumlanması arasında bir bağ kurulur. Zira lotusun tohumları uygun şartları bekler.¹⁵ Uygun şartların gerçekleştiğinde

¹² John Bowker, *The Concise Oxford Dictionary of World Religions* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 341, 461.

¹³ *Bhagavad Gita*, 110; McDonald, "Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE", 17.

¹⁴ Richard H. Wilkinson, *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım (İstanbul: Alfa Yayınları, 2016), 132-134.

¹⁵ Canan Sönmezdağ Zöngür, "Hinduizm'in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri",

büyür ve tekâmülünü yeni tohumlar verene kadar devam ettirir. Bu döngüsel yetiştirme biçimi onun zorlukla ve yeniden doğuşla ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Önemli bir husus da lotusun varlığının, kendinden sonraki lotusun varlığına kaynaklık ediyor olmasıdır. Lotusun yaşam döngüsünde sürecin tamamlanması, yeni doğacak lotus için bir başlangıçtır. Bu bağlamda pek çok tanrısal figür ve özel olduğuna inanılan varlık, lotusun bu özelliğinden alınan ilhamla yeniden dirilişe konu olacak şekilde betimlenmiştir. Lotusun çok anlamlı sembolizmi pek çok dinde ve kültürde farklı boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden lotusun farklı dinsel geleneklerdeki öneminin ve değerinin anlaşılmasında, ona yüklenen anlamlar ile farklılıklarının ortaya konulması, araştırma alanlarında önemli perspektifler sunabilmektedir.

3. Eski Mısır Dinsel Geleneğinde Lotus

Medeniyetlerin beşiği ve insanlığın hafızası olarak ifade edilen Doğu, önemli geleneklerin ve inançların merkezi olmuştur. Eski Mısır medeniyeti bu önemli merkezlerden biridir. Mısır medeniyeti insan, hayvan ve tabiata ilişkin pek çok varlığın kutsal olarak kabul edildiği, ayrıca bunların dinsel törenlere konu edildiği inanışlar ve uygulamalar içeren bir gelenektir. İnsanların etkileşimde oldukları pek çok şeyin kutsal olarak kabul edildiği Eski Mısır medeniyetinde lotus, Mısır toplumunun kültürü ve dini yaşamında önemli bir yer elde etmiştir. Bununla birlikte bu bitkinin, Mısır toplumunun sosyokültürel ve dini unsurları içinde kutsal bir referans, aynı zamanda ilham kaynağı olarak taklit edildiği görülür. Nitekim kutsalın bir tezahürü olarak algılanan Nil havzası boyunca yer alan Mısır sarayları ile sivil mimariye ait örneklerde önemli bir süsleme aracı olarak kullanıldığı görülür.¹⁶ Bu bağlamda kutsal sanatının önemli bir tezahürü olan Firavun III. Amonhoep'in Malqata'daki sarayının K1 nolu odasına ait tavan parçalarında yer alan lotus çiçeğinin dekoratif bir unsur olarak

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 52 (2017), 130; Mahire Özçalık, "Lotus Çiçeğinin Farklı Kültürlerdeki Önemi ve Peyzaj Tasarımında Kullanımının İrdelenmesi", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (2017), 24.

¹⁶ McDonald, "Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE", 1; Ahmed, "Imitation of the Lotus Flower in Architecture Its Use in the Decoration of Walls and Ceilings of Palaces, Houses, and Tombs in Ancient Egypt", 2, 15-16.

kullanımına rastlanması bir tesadüf değildir.¹⁷ Çünkü pek çok dinsel gelenekte kutsal kabul edilen insan, hayvan veya bitkilerin, toplum içindeki kullanım yaygınlığı ile kutsal sayılan bu şeylerin edebi ve sanatsal tezahürleri arasında sıkı bir ilişki olduğu anlaşılır.

Lotus, Mısır toplumunun günlük hayatında önemli bir yere sahiptir. Nil'in kıyı kesimleri ile büyük ölçekli fakat durgun olan sularında yetişme alanı bulan lotusun, Mısırlılar tarafından güneşte kurutulması, ardından dövülerek ekmek yapımında kullanılması, önemli adetlerdendir. Bu işlevsel durum lotusun Mısır toplumundaki önemini göstermesi bakımından önemlidir.¹⁸ Bununla birlikte lotusun Mısır toplumundaki önemli konumu, Eski Mısır dinsel geleneğinde tanrısal olan ile ilişkilendirilmesinden kaynaklanır. Zira tanrıların kutsallığına ve var oluşuna kaynaklık eden bir dini fenomen olarak algılanmıştır. Özellikle hoş kokulu bir lotus türü olan mavi lotus (*nymphaea caerulea*) kadim Mısır insanının hayatında önemli bir yer edinmiştir. Mısır dilinde *neheb*, *nekheb*, *nesheb* olarak da adlandırılmıştır. Entojen bir bitki olarak ritüellerde kullanılan mavi lotusun Mısırlılar için cezbedici bir kokusu vardır. Çünkü bu algının arkasındaki en temel düşünce, mavi lotusun Tanrı Ra ile ilişkili kabul edilmesinden kaynaklanır. Bu algımanın kutsal bir dayanağı da mavi lotusun Mısır tanrısı Ra'nın teri olduğu yönündeki düşünce ile ilişkilidir.¹⁹ Öte yandan dinsel uygulamaların günlük hayatta önemli sayıldığı Mısır kültüründe, ölümlere ilişkin uygulamalarda mavi lotusun ölümlerin burunlarına yaklaştırıldığı tasvirler bulunur. Zira bu çiçeğin kokusunun Ra'nın taraftarları olarak sayılan kişileri yeniden canlandıracağına inanılmıştır.²⁰

¹⁷ Ahmed, "Imitation of the Lotus Flower in Architecture Its Use in the Decoration of Walls and Ceilings of Palaces, Houses, and Tombs in Ancient Egypt", 13.

¹⁸ Charles Freeman, *Antik Akdeniz Uygarlıkları: Mısır, Yunan ve Roma*, çev. Suat Kemal Angı (Ankara: Dost Kitabevi, 2005), 26; Ahmed, "Imitation of the Lotus Flower in Architecture Its Use in the Decoration of Walls and Ceilings of Palaces, Houses, and Tombs in Ancient Egypt", 2-3.

¹⁹ Arthur Anthony Macdonell, "Lotus (Indian)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons, 1951), VIII/142; Schultes vd., *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing, and Hallucinogenic Powers*, 50, 66; Geraldine Pinch, *Mısır Mitolojisi*, çev. Ekin Duru (Say Yayınları, 2020), 272-273.

²⁰ Adolf Erman, *A Handbook of Egyptian Religion*, çev. A. S. Griffith (London: b.y., 1907), 138; Pinch, *Mısır Mitolojisi*, 261-262.

Mısır toplumunda lotus, “*seshen*” (mavi lotus) olarak da bilinir. Sabah güneşle birlikte açılıp gece kapanan lotus doğum, yeniden doğum, yenilenme ve dirilmeyi temsil eder. Bu nedenle mezar kabartmalarında sıklıkla kullanılan bir sembol olmuştur.²¹ Yine Mısır mitolojisinde lotus, sembolik betimlemelerde Horus’un reenkarnasyonuna yönelik bir işaret olarak kabul edilmiştir. Bununla bağlantılı olarak Mısır Ölüler Kitabı’nda yer alan “*Ben, Ra’nın burun deliklerine ait olan ilahi ihtişamdan fışkıran saf lotusum. [Yolumu] yaptım ve Horus olan kişiyi aramaya devam ediyorum. Ben, Tarladan çıkan saf kişiyim.*” ifadeleri tarihsel süreçteki birbiri ardına gelen yöneticilere önemli bir vurgu taşır. Zira bu ifadeler egemen hanedanların reenkarnasyon vasıtasıyla kutsal düzenin devam ettiricisi olduğuna yöneliktir. Bu yüzden Mısır hanedanlıklarında birbiri ardınca gelmesi beklenen firavunlara ilişkin tasvirlerde lotusun kullanımına rastlanmaktadır.²²

Mısır panteonunda üzerinde durulması gereken önemli bir tanrısal figür Nefertem karşımıza çıkar.²³ Nefertem (ya da Nefertum) kokuların tanrısı olarak kabul edilir. O, hoş kokular, şifa ve güneşin doğuşuyla ilişkilendirilir. Nefertem’in simgesi olan lotus, bazı Mısır yaratılış mitolojilerinde yaratılış ve var olma süreçlerinde karşımıza çıkar. Nilüfer tanrısı olarak da bilinen bu tanrı, yüreği ve kalbi ile dünyayı oluşturduğuna inanılan, aynı zamanda Memfis’in yaratıcı baş tanrısı Ptah ve onun eşi olan Semet’in oğludur. İkonografide Nefertem nilüfer üzerinde oturan bir çocuk veya başlığında nilüfer bulunan bir erkek, bazen de nilüfer başlıklı bir aslan olarak tasvir edilmiştir.²⁴

“Selam sana nilüfer, sen Tanrı Nefer-Temu’nun (Nefertum) bir örneğisin! Ben seni tanıyan adamım ve yeraltı dünyasının efendileri olan tanrılar arasındaki isimlerini biliyorum ve ben de

²¹ Kim-Kwong Chan, “Lotus and Swastika in Assyrian Church in China: Buddhist Legacy for Aryan Heritage?”, *Ching Feng: A Journal on Christianity and Chinese Religion and Culture (New Series)* 10 (2011 2010), 32; Peter Der Manuelian (ed.), *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, çev. James P. Allen (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2005), 42.

²² Heinrich Brugsch, *Religion und Mythologie der alten Aegypter* (Leipzig: J. C. Hinrichs Publ., 1884), 103. Bk. E. A. Wallis Budge - Epiphanius Wilson, *The Ancient Egyptian Book of the Dead* (New York: Wellfleet Press, 2016), 137.

²³ Pinch, *Mısır Mitolojisi*, 257; Erman, *A Handbook of Egyptian Religion*, 161.

²⁴ Wilkinson, *Eski Mısır’ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, 123, 131-135; Pinch, *Mısır Mitolojisi*, 261-262.

senden (sizden) biriyim. Tuat'ta (yeraltı dünyasında) ilahi rehber olan tanrıları görebilmemi için bana izin verin ve bana yeraltı dünyasında Amentet efendilerinin yakınında bir yer bağışlayın. Tchesert diyarındaki bir yerleşim yerine varayım ve beni sonsuzluğun efendilerinin huzurunda kabul edin, ey tanrılar. Ruhumun dilediği yerde ortaya çıkmasını sağlayın ve onun tanrıların büyük topluluğunun huzurundan uzaklaştırılmasına izin vermeyin.”²⁵

Mısır mitolojisinde dikkat çekici önemli bir husus da sonsuz yaşamı işaret eden temsillerdir. Bu temsillere belirgin bir biçimde güneşe, suya ve kutsal bir bitkiye ilişkin mitlere rastlanmaktadır. Mısır mitolojisinde lotusa ilişkin mitlere bakıldığında firavunların iktidarlarına, yaşamın başlangıcına ve sonsuzluğa ilişkin dikkat çekici vurguların yer aldığı anlaşılır. Bu vurgularda ilk nedene, yaşamın kökenine ve kutsallığın kaynağına ilişkin köken mitosları göze çarpar. Örneğin Nefertem, Mısır mitolojisinde Tanrı Atum'un bir tezahürü olarak algılanır. Yine Nefertem'e ilişkin anlatılarda her şeyin başladığı anda Tanrı Nun'un sularından mavi bir lotus ortaya çıkar. Nefertem'in mavi lotusun tomurcuğundan doğduğu kabul edilir. İnsanlar ise Tanrı Atum'un yalnızlığı neticesinde dökülen gözyaşlarından ortaya çıkmıştır. Atum güneşi, Nefertem ise güneşin doğuşunu temsil etmektedir.²⁶ Bu bağlamda lotus, yaşam ve hayat ile bağlantılı olarak düşünülen güneşin yeryüzündeki bir tezahürü olarak algılanır. Bu tezahürle birlikte lotusun Eski Mısır medeniyetine ait metinler ve temsillerde, sonsuz yaşama ilişkin vurgular ile tanrısal olana ilişkin kutsal köken hikayelerinde başat bir rol üstlendiği anlaşılır.²⁷

Mısır mitolojisinde varoluş, doğurganlık, yeniden doğuş, hayat ve saflık ile ilişkilendirilen lotus, tanrılarla ilişkili olarak kutsal bir bitki olarak imlenmiştir. Lotusun güneş ışığının olduğu günlerde su yüzeyine çıkması ve çiçek açması önemli anlamlara yönelik bir işaret olarak algılanmıştır. Bu anlamlardan biri olan değişim ve dönüşüm, Eski Mısır

²⁵ Budge - Wilson, *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, 137.

²⁶ Margaret Bunson, *Encyclopedia of Ancient Egypt* (New York: Fact On File, Inc, 2002), 38; McDonald, “Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE”, 4-7.

²⁷ McDonald, “Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE”, 7-8.

yazıtlarında önemli bir unsurdur. Bu yüzden değerli ve kutsal bir varlığın ortaya çıkışı veya dönüşümü lotus imgesi ile imlenmiştir.²⁸ Lotusun yaşam döngüsündeki farklı aşamalar varoluş, doğurganlık, yeniden doğuş, hayat ve saflık ile bağlantılı olarak anlaşılmıştır. Lotusun biyolojik gelişimi ile kutsalın tezahürü olarak kabul edilen durumlar arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Bu bağlantıda ilahi bir şeye dönüşme ve yeni bir döngüye hazırlık aşaması dikkat çekici hususlar arasında yer alır. Nitekim Ra “*nilüfer içinden çıkan altın*” olarak resmedilmesi bunu gösterir. Ra'nın gün içinde yaşlandığı düşünülür. Bu doğrultuda gün batımına doğru bir bebek olarak düşünülen Ra, günbatımı ile yaşlı bir adama dönüşür. Gündoğumu ile açan bu çiçek, böcekler tarafından döllenir. Yine çiçek ve böcek arasındaki bu ilişki nedeniyle güneş ve Ra'yı temsil eden, bununla birlikte Khepri olarak adlandırılan böcek Eski Mısır toplumuna ait dini algılamalarda önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu böcek Ra'nın güneşin doğuşuna ilişkin formunu temsil eder. Khepri, kafası böcek şeklinde olan (skarabe-bok böceği) şafak tanrısıdır. Yine Mısır toplumunda Ra'nın eşi olarak da bilinen Hathor'un oğlu İhy de “*nilüfer içinde parlayan çocuk*” olarak tanımlanmıştır.²⁹ Benzer şekilde Horus'un ve yine önemli firavunlardan olan Tutankamon'un ortaya çıkışları ile hanedanın başına geçmelerine yönelik vurgularda lotus önemli bir sembol olarak göze çarpar. Ölen firavunların yerine geçecek olan yeni firavunun doğumunda lotus önemli bir sembol olarak kullanılmıştır.³⁰

Mısır mitolojisinde karşımıza çıkan önemli bir sembol Ankh'tır. Bu sembolün ortaya çıkışına ilişkin net bir bilgi olmasa da Mısır hanedanlarının başlarındaki firavunlara ilişkin tasvirlerde karşılaşılır. Yaşam çiçeği olarak kabul edilen lotus, özellikle doğum ve ölüm gibi önemli anlara ilişkin ibadet ve törenlerde kullanılmıştır. Bu bağlamda Mısır medeniyetinde, bazı ritüellerde firavunların elinde tuttukları bu sembolün lotusu işaret ettiği düşünülmüştür. Piramit

²⁸ “Budge - Wilson, *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, 137.

²⁹ Erman, *A Handbook of Egyptian Religion*, 26-27; Wilkinson, *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*, 132-133, 207-208; Foy Scalf (ed.), *Book of the Dead: Becoming God in Ancient Egypt* (Chicago, Illinois: Oriental Institute of the University of Chicago, 2018), 127, 187.

³⁰ McDonald, “Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE”, 12, 18. Bk. Budge - Wilson, *The Ancient Egyptian Book of the Dead*, 137.

metinlerinde buna ilişkin olarak “*Ben Horus’um. Asanı akhların ön saflarında, nilüfer tomurcuğu asanı ise Sönmeyen Yıldızların ön saflarında tutacağım.*” ifadesi yer alır.³¹ Ayrıca Ankh; Osiris, Horus dahi pek çok firavuna ilişkin tasvirlerde bu kutsal işaret; yönetme, kontrol etme, kutsama ve diriltme konularında aracı bir unsur olarak kullanmıştır.³² Mısır tarihinde ve mitolojisinde yer alan figürler ile bağlantılı olarak konuya ilişkin dikkat çekici ifadeler yer almaktadır.

“Selam, Unis! Ölü gitmedin: diri gittin. Osiris'in sandalyesine otur, kolunda sopanla ve yaşayanları yönet; kolunda lotus asayla ve ulaşılmaz yerlerdekiyi yönet. Alt kolların Atum'dan, üst kolların Atum'dan, karnın Atum'dan, sırtın Atum'dan, arka tarafın Atum'dan, bacakların Atum'dan, yüzün Anubis'ten.”³³

Ey siz iki savaşı, lütfen asil olana, kimliği ne olursa olsun, Unis'in yeryüzünden temiz bir şekilde yükselen nilüfer olduğunu söyleyin. Unis, koltuğunu yapan kişi tarafından kabul edilmiştir; Unis, büyük kontrol gücünün burnundaki kişidir. Unis, Maat'ı düzensizliğin yerine koyarak Alev Adası'ndan gelmiştir. Unis, büyük tanrıçadan gelen büyük sel gecesi boyunca uraei'nin koruduğu ketenin ait olduğu kişidir. Unis, her gün Akhet'ten çıktığında Güneş'in burnundaki lotus olan Nefertem olarak görünecektir, tanrıların onu gördüğünde temizlendiği kişidir.”³⁴

Neticede Ankh, Mısır toplum ve mitolojisinde güç, iktidar ile yönetimi devralma ile ilişkili sembolik anlamlara sahiptir. Buradan hareketle kutsal ve tanrısal özelliklere sahip lotusun güç, iktidar ve yönetimi devralma gibi durumlarda önemli bir sembol olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

4. Hinduizm’de Lotus

Sanskritçede lotus için pek çok karşılık kullanılır. Padma,³⁵ Kamala bunlar arasında yer alır. Yine beyaz Lotus olarak bilinen, saflık

³¹ Manuelian, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, 121.

³² McDonald, “Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE”, 8. Bk. Manuelian, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, 28, 107.

³³ Manuelian, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, 31.

³⁴ Manuelian, *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*, 42.

³⁵ Koyel Koley, “Lotus’ A Symbol of Growth, Purity, Birth and Enlightenment: A Perspective from Mythology to Spirituality”, *Online International Interdisciplinary*

ve temizliği temsil eden Pundarika ile “çamurdan doğmuş” anlamına gelen pankaj (pañkaj) da Lotus’u işaret eden kelimler arasında yer alır. Lotusun büyüme ve güneşe doğru yükselme süreçleri Sanskrit literatürde genellikle kirin ortasında doğan, güzel ve saflığını korumaya yönelik durumlar için kullanılır.³⁶

Hinduizm’in yaygın olduğu Hint kıtasında lotus, toplumun dini düşünce ve yaşamında önemli bir yer tutar. Bu kutsal bitki, Hinduizm’de yer alan dinsel gelenekler içinde kutsal ve mitik özellikler ile ilişkilendirilmiştir. Lotusun güneşten uzakta çamurda büyümesi, ardından büyüerek ışığa ulaşmaya çalışması, en nihayetinde su yüzeyinde çiçek açması, Hinduizm’de mitik ve felsefi anlatımlara referans kaynağı olmuştur. Bu nedenle Hintlilerin günlük yaşamında yer edinmiş olan lotus mimari, sanat, edebiyat ve dini alanda önemli bir anlatım aracı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında Hint dinsel geleneklerinde doğum, büyüme, ilahi güzellik, saflık, aydınlanma, bilgeliğin yanında kendini yenileme ve yeniden doğuşla imlenmiştir.³⁷ Gita’da “*Eylemlerini Tanrı’ya adayanlar, tüm bağılıkları terk ederler, tıpkı bir lotus yaprağına su değmediği gibi günahattan etkilenmezler.*”³⁸ ifadeleri lotusa atfedilen değeri göstermesi açısından önemlidir. Bu anlamda bir Hintlinin günlük yaşamında ve dinsel uygulamalarında lotusun gelişimi temel referans noktasıdır. Bu anlamının temel dayanağı, lotusun doğası ile insanın manevi yolculuğu arasında kurulan güçlü bağlantıdan kaynaklanır. Tanrıların doğuşu, evrenin işleyişi ve yaratım işlerine yönelik mitik anlatımlar Hint düşünce sisteminde önemli bir yere sahiptir.

Hinduizm’de yaşamın başlangıcına ilişkin ilkler ile buna ilişkin mitolojik hikayelerdeki tanrılar önemli yer tutar. Hindu mitolojisinde Lotus, tanrıların doğuşu ve yaşamın başlangıcına ilişkin bazı hikayelerde ön plana çıkan önemli bir unsurdur. Tanrılar ve tanrılar bağlantılı yaratım hikayelerinde, evrenin yaratılışı ve rahim ile ilişkilendirilir. Zira bu çiçek, tanrılara ilişkin başlangıç mitlerinde ve

---

Research Journal 8/2 (2018), 244.

³⁶ Mandakranta Bose (ed.), *The Oxford History of Hinduism: The Goddess* (Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2018), 79, 83; Bowker, *Dictionary of World Religions*, 341, 461.

³⁷ Koley, “Lotus’ A Symbol of Growth, Purity, Birth and Enlightenment : A Perspective from Mythology to Spirituality”, 244; Macdonell, “Lotus (Indian)”, VIII/142.

³⁸ *Bhagavad Gita*, 110. Ayrıca bk. *Bhagavad Gita*, 189.

yaratma işleminin gerçekleşmesinde aracı bir unsur olarak işlenir. Buna karşın Hinduizm'in en eski hali olan Vedik din ya da Vedik panteon (Agni, İndra, Soma, Rudra, Vişnu, Varuna, Mitra...) arasında nilüfer tanrıçasının yer almadığı anlaşılır. Fakat kadim Rig Veda külliyatında yer alan betimlemelerde bir tanımlama ve bir lakap olarak yer alır. Örneğin Agni için "nilüferden doğan" ifadesinin kullanılması bunu gösterir. İlerleyen zaman zarfında tanrıçaya (padma) dönüşür.³⁹

Hint panteonunun önemli bir konuma sahip olan tanrılardan biri Brahma'dır. Birden fazla başı ve kolu olan bir tanrı olarak betimlenir. Brahma'yı betimleyen figürlerde Brahma'nın diğer tanrılardan belirgin farklara sahip olduğu görülür. Vişnu, Şiva gibi tanrıların elinde silahlar yer alırken Brahma'nın ellerinde bir silah bulunmaz. Çoğu zaman bir lotus üzerinde tasvir edilen Brahma'nın ellerinde bir su kabı, kaşık, kitap ve lotus çiçeği olduğu halde tasvir edilir.⁴⁰ Tanrıların farklı biçimlerde ve şekillerde temsil edildiği Hint panteonunda Brahma'nın balık, kaplumbağa ve domuz biçimlerinde düşünüldüğü dönemler olmuştur. Fakat bu biçimler daha sonra Vişnu'ya atfedilmiştir. Lotus ile ilişkilendirilen Vişnu ile Brahma'ya ilişkin, dönemsel olarak farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Örneğin Hinduizm'in önemli iki akımında bu fark ön plandadır. Zira Vişnucular ile Şivacıların çabaları sonucunda Tanrı Brahma geri plana itilmiş, buna karşın bu iki tanrı ön plana çıkartılmıştır.⁴¹ Vişnu zamanla Brahma'ya ait özelliklerin etkisiyle düzenleyen, kontrol eden ve kuşatan bir tanrı algısı ile düşünülmüştür.⁴²

Yeniden doğuş ve yeniden var olma öğretilerinin önemli bir yere sahip olduğu Hint dinsel geleneğinde lotus, pek çok temsili anlamlar içerir. Hinduizm'in temel felsefesinde bu temsiller, tanrısal olanın değerine yönelik önemli işaretler ve anlamlar barındırır. Bu değeri hem tanrılar panteonunda hem de Hinduizm'in teslisi olarak tanımlanan trimurti anlayışında yer alan Brahma ve Vişnu'ya ait anlatımlarda görülebilir. Bu anlatımlar Brahma ile Vişnu arasındaki

³⁹ Rig Veda VI. 16. 13, VII. 33. 11; Heinrich Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, ed. Joseph Campbell (İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2004), 105.

⁴⁰ Sönmezdağ Zöngür, "Hinduizm'in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri", 121-123.

⁴¹ W. J. Wilkins, *Hindu Mythology (Vedic and Puranic)* (hindikosh, 1900), 144; Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997), 49, 148-149.

⁴² Cemil Kutlutürk, "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55/1 (01 Ocak 2015), 147-149.

önemli bir bağlantıyı işaret eder. Zira bu bağlantıda Brahma, Tanrı Vişnu'nun göbek deliğinden çıkan bir lotus ve bu lotustan doğan bir tanrıdır. Bunun için Vişnu'ya lotus göbekli anlamında Padmanabha lakabı da verilmiştir. Kutsal döngüye göre evrenin yaratıcı tanrısı Brahma, binlerce yaprağı olan bir lotustan ortaya çıkmıştır. Burada Brahma'yı ortaya çıkaran lotus, kozmik düzeydeki temel yaratımın kaynağı konumundadır. Burada lotus yeryüzünün en yüce biçimi olarak toprak, su veya nem ile ilişkili düşünülmüştür.⁴³ Hint kutsal metinlerinden Puranalarda yer alan Padma'da Vişnu ile ilgili anlatılarda lotustan bahsedilmektedir. Yine Mahabharata'da Brahma'nın Vişnu'nun göbeğinden türediği anlatılmıştır. Bu nedenle ona Nabhica (Göbekten Doğan) denir. Ayrıca bir lotus içinde doğduğundan ona lotus doğuşlu anlamında Kanca, Sarocin, Abcaca, Abcayoni, Kancaca da denilmiştir.⁴⁴

Toprak, yaratım ve tanrılar arasındaki bağlantının önemli bir unsuru olan suyun lotus ile ilişkisi, Hint düşünce sisteminde ve buna ilişkin hikâyelerde önemli bir yere sahiptir. Bu durum pek çok dinsel gelenekte olduğu gibi Hint mitolojisinde suyun hayat kaynağı olarak algılanmasıyla yakından ilişkilidir. Sular (Üç kutsal ırmak Ganj, Camna, Sarasvati) Hint mitolojisinde kişileştirilir ve tanrılar ile bağlantılı olarak hayat verme gücüne dikkat çekilir. Suların hayat verme gücü, bazı önemli tanrıların varlığa gelme veya bazı tanrıların var olma aşamasında önemli bir unsurdur. Lotus, yaratımdaki sürekli ve devingen yapıda dikkat çekici bir yerde durmaktadır.⁴⁵ Çünkü su, nem, toprak ve hava gibi unsurların neticesinde hayat bulan lotusun yaşam döngüsü, bazı varlıkların ortaya çıkmasında ilk örnek konumundadır. Hint kutsal metinlerine ait mitler ile kutsalın tezahürüne ilişkin anlatılarda varlığın ortaya çıkışı ve çoğalmada bu unsurlar önemli referanslar içerir. Netice itibarıyla Hint kutsal metinlerinde yaratma, üreme, tanrısallığın ifşası ile geçişkenliği içeren durumların

⁴³ *Bhagavad Gita*, 130-131; Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, 25, 63-64, 170.

⁴⁴ Wilkins, *Hindu Mythology (Vedic and Puranic)*, 144; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 49.

⁴⁵ *Bhagavad Gita*, 130-132; Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, 72; Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013), 35-36.

su, toprak, hava gibi unsurlar ile anlatıldığı anlaşılmaktadır. Lotus, bu unsurların temel bağlantı noktalarında durur.

Hinduizm'in önemli tanrıları arasında Agni ve Asvin'in önemli bir yeri vardır. Agni yeryüzüne ilişkin tanrıları, Asvin ise göksel tanrıları ifade eder. Hinduizm'de Agni, tarih öncesi dönemlerden itibaren kullanılan ateş ile ilişkilidir. Hindu inancının da en eski ve en kutsal unsurları arasında yer alır. Kurban ateşini temsil eder. Bu temsilin üç farklı tezahürü vardır. Bunlar cennette güneş, havada parlaklık ve yerde ateştir. Agni-Vayu-Sürya yahut Agni-İndra-Sürya üçlüsünde yer alır. Agni önem olarak İndra'dan sonra gelir ve insanlar arasında farklı çağrılma biçimleri vardır. Bunlardan bir de Abcahasta'dır. Abcahasta, elinde lotus tutan anlamına gelmektedir. Yeryüzü ile ilişkili olan Agni'nin ardından Asvin, göksel tanrıları işaret etmektedir. İki vedik tanrı güneşin ve göğün ikiz oğullarını işaret eder. Bunlar hızlı, çevik, genç, yakışıklı ve altın parlaklığında tanrılardır. İndra, Agni ve Soma'dan sonra Rigveda'da bahsedilen en önemli tanrılar arasında yer alır. Yine Asvinlerin diğer bir isimlendirmesi Puşkararacau'dur ve bu kelime lotustan çelenkleri olan anlamına gelmektedir.⁴⁶

Hinduizm'e ait panteonda önemli bir tanrısal figür, tanrıça Sri Lakşmi (Shri Lakshmi)dir. Lakşmi zenginlik, refah, bereket, mutluluk, talih ve bilgelik ilişkili bir tanrıçadır. Tanrı Vişnu'nun karısı, aynı zamanda aşk tanrısı Kama'nın da anasıdır. Rigveda'da "iyi talih" anlamında kullanılan sözcük, Atharvaveda'da şanslı ve şanssız dışı karakterler olarak göze çarpar. Lakşmi için kullanılan diğer isim de Sri'dir. Shatapatha Brahmana'da Sri, Pracapati'den doğuyor. Pracapati sanskritçede yaratılanların efendisi, eski Hindistan'ın vedalar döneminde ise yaratıcı tanrıdır. Aynı zamanda Brahma'nın bir formu olan yaratıcı tanrıdır. Destan dönemi mitolojisinde Lakşmi (veya Sri), tanrılarla Asurların savaşları esnasında çalkalanan okyanus neticesinde doğan güzel bir hayvandır. Elinde nilüfer çiçeği tutmaktadır. Başka bir mitte ise, yaratılış sırasında bir lotusun üstünde yüzer biçimde gösterilir. Bu lotusla bağlantısı yüzünden ona Padma da

⁴⁶ Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 28-30, 40-42; Ali İhsan Yitik - Hammet Arslan, "Vedalar ve Kaynağı Üzerine On the Vedas and their Origin", *Milel ve Nihal* 8/1 (01 Mart 2011), 231-233.

denilmiştir. Vişnu Purana'da onun Bhrigu ile Khyati'nin kızı olduğu, ayrıca okyanusun çalkalanması neticesinde doğduğu anlatılır. Ayrıca kocası Vişnu ya da diğer bir adla Hari (günahları ortadan kaldıran) ne zaman dünyaya insan olarak bedense, o da onun karısı olarak bedenlenmektedir. Çünkü Hinduizm'de pek çok tanrının avatari vardır. Benzer şekilde Lakşmi de dünyaya farklı formlar eşliğinde gelmektedir.⁴⁷ Örneğin Lord Rama'nın karısı Sita, Parashurama'nın karısı Dharani, Krishna'nın karısı Kraliçe Rukmini, Hari'nin (Vişnu) karısı Padma bunlardan bazılarıdır. Lakşmi güzellikle ilişkilendirilen ve tanımlanan bir tanrıçadır. Adına yapılmış bir tapınağı olmayan Lakşmi'ye ilişkin temsillerde elinde lotus tuttuğu görülür. Hindular kutsal ve değerli gördükleri bu tanrıçayı Ekim-Kasım aylarında kutladıkları Divali bayramında anarak evlerinde tapınırlar.⁴⁸ Böylece Lakşmi'nin kendilerine huzur refah ve iyi şans getireceğine inanırlar.

Hinduizm'de lotus sadece tanrılar ve kutsal yaratım işlerinde karşılaşılan kutsal bir bitki değildir. Kutsal olarak kabul edilen mekanlarla da ilişkilidir. Hindistan'ın önemli merkezleri arasında bulunan Meru dağı, bu kutsal ilişkilendirmenin önemli bir tezahürüdür. Eliade'nin bu konuya işaret ettiği gibi dinsel geleneklerde dünyanın merkezi veya Axis Mundi olarak kabul edilen mekânlar vardır. Bu bakımdan Hindistan'da yer alan ve kutsal olarak kabul edilen Meru, yer ile göğün birleştiği aynı zaman kutsalın tezahür ettiği bir Axis Mundi olarak karşımıza çıkar. Çünkü bu dağın dünyanın merkezinde olduğuna ve üstünde Tanrı İndra'nın cenneti Svarga'nın bulunduğu inanılmıştır. Bu cennette tanrıların şehirleri ve göksel canlıların barınakları yer alır. Öte yandan bu dağ Himalayaların kuzeyindeki bir dağın efsaneleştirilmiş halidir. Dikkat çekici olan husus ise Meru'nun lotusa benzetilmesidir. Nitekim ona lotus gibi dağ anlamına gelen “*Karnikaçala*” da denilmektedir.⁴⁹

⁴⁷ Wilkins, *Hindu Mythology (Vedic and Puranic)*, 94-95; Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 92-93; Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, 112; Yitik - Arslan, “Vedalar ve Kaynağı Üzerine On the Vedas and their Origin”, 243.

⁴⁸ Kutlutürk Cemil, “Hindu Dinî Geleneğinde Rama Avatarasının Örnekliliği”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 23; Sönmezdağ Zöngür, “Hinduizm'in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri”, 137-139.

⁴⁹ Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 102; Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı* (İstanbul: Alfa, 2015), 36-37; Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, 63-64.

Hinduizm’de kozmik lotus “nem tanrıçası” veya “yeryüzü tanrıçası” olarak bilinir. Aynı zamanda ana tanrıça olarak algılanan bu tanrısal varlık, düzendeki yaratım işlerini gerçekleştirir. Vedaların erken dönem klasik geleneğinde bu tanrıçanın yer olmadığı, ayrıca vedik panteon tanrıları arasında görünmediği anlaşılır. Buna karşın tanrıçaya ilişkin ilk bilgiler geç dönem Rig Veda külliyyatında geçen Khillar ya da “ekler” adı verilen ilahilerde değinilmiştir. Bu ilahilerde tanrıça Şri Lakşmi, lotus ile özdeş bir varlık olarak yer alır. Bunlar için “nilüfer çelenkleriyle süslenmiş” (padmamalini) “nilüferden doğan” (padmasambhava), “nilüfer renkli” (padmavarna), “nilüferin üzerinde duran” (padmeştithitd), “nilüfer gözlü” (padmdksr), “nilüferlerle dolu olan” (padmini, puşkarnini), “nilüfer kalçalı” (padma-ürü) gibi sözlerle övgüler yapılır. Bununla birlikte her ne kadar Tanrı Vişnu’yu temsil eden farklı semboller olsa da lotus ile ilişkilendirildiği görülür. Bunun yanı sıra ibadethaneler ve mimarı yapılarda kullanılan lotusun varlığı, tanrıçanın varlığına bir işaret olarak işlenmiştir.⁵⁰

Hint düşünce sisteminde evren mutlak olanın dönüşümü veya tezahürüdür. Bu anlayışta lotus yaratıcı ilke, aynı zamanda kozmik düzenin var olmasını sağlayan Brahma’nın ortaya çıkışında önemli bir semboldür. Varlığın ortaya çıkmasında veya tanrısallığın ifşasında kozmik ilke lotusu işaret eder. Brahma’nın varlığı ile ilişkili olarak nilüfer yeryüzünün en yüce biçimi olarak algılanır. Nitekim tanrısal ifşa neticesinde Himalayalar, Meru dağı, Kailasa dağı, Vindhya dağları tanrısal bir ikametgâh ve kutsalın tezahür ettiği önemli yerler olarak algılanmıştır. Neticede varoluş kozmik lotusun karşılığıdır ve yeryüzündeki var oluş yani dünya Vişnu’nun vücut bulmuş halidir.⁵¹

Sonuç

İnsanın kendini ve evreni anlamaya dönük girişimleri, insanın varoluşundan bu yana vardır. İnsanın hem kendisinin hem de yaşadığı dünyanın farkına varması, içinde bulunduğu evrenin varlığına ilişkin kaçınılmaz sorularla yüzleşmesine yol açmıştır. Zamanın başlangıcı ile kendi varlığının nasıl ortaya çıktığını anlama isteği, bu yüzleşmenin temel nedenleri arasında yer almıştır. Hayat nedir? Ortaya çıkan bu

⁵⁰ Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, 105-106; Sönmezdağ Zöngür, “Hinduizm’in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri”, 122.

⁵¹ Zimmer, *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*, 64, 220.

hayatın ve kutsalın kaynağı nedir? Evrenin ve yaşamın nasıl ortaya çıktığına yönelik bu sorular, doğanın bir parçası olan insanın anlam arayışında önemlidir. Bu anlama sürecinin en gözde ve en belirgin sonucu; gözlemlemek, kaynağı görmek, sorgulamak ve gerçeği anlamak olmuştur. Bu nedenle arayışın gerçekleştiği yer, inanan insanın nezdinde yaşadığı ve kutsal olarak algıladığı mekândır.

Eliade'nin tabiriyle Homo Religiosus için insanoğlunun yaşadığı evren, kendisinin de içinde bulunduğu ve kutsalın tezahür ettiği bir mekân olarak algılanır. Bu mekân yaşamın her çeşidini içinde barındırmanın yanı sıra tanrısal olanın izlerini taşır. Kutsalın tezahürü sayılan bu izler, dinsel geleneklerin müntesipleri için önemli cevaplar barındırır. Aynı zamanda bu izler, mitler ve semboller aracılığıyla insana ait olduğu yeri gösteren kutsal anlatıların da kaynağıdır. Bunun için evrenin ve hayatın başlangıcına ait derin anlamlar içeren mitler ve semboller, kozmik düzenin ve hayatın ortaya çıkmasında bir anlama aracı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle dinler tarihi için lotus, incelemeye değer önemli bir fenomendir. En belirgin özelliklerini Eski Mısır medeniyetinde ve Hinduizm'de gördüğümüz lotus, bu dinsel geleneklerde kozmik düzeni ve yaratılışı anlama noktasında önemli bilgiler içermiştir. Bununla birlikte farklı ve sıra dışı özelliklere sahip söz konusu bitkinin, dinsel geleneklerin kozmik düzene ve yaşamın büyümesine yönelik hayranlığını ve saygısını göstermesi açısından dikkate değerdir.

Lotus, diğer bitkilere benzeyen yönleri olmasının yanı sıra Mısır'ın dinsel geleneği ile Hinduizm'de dinsel ve mitolojik bir motif olarak toplumların hafızalarında yer edinmiştir. Atfedilen anlamlar lotusu ayırt edici bir konuma yerleştirerek aynı zamanda değerli ve kutsal olarak algılanmasını sağlamıştır. Bunun neticesinde Eski Mısır dinsel geleneği ile Hinduizm'de mitlere konu olan lotus; başta bir hâlden başka bir hâle geçiş, yeniden doğuş ve yaratılış gibi konular olmak üzere pek çok konuda tanrısal olanın kaynağına ilişkin bir anlama aracı olmuştur. Bu nedenle lotus, kozmik düzendeki insan ve hayat arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak suretiyle insanın dönüşümü ve evrenin ortaya çıkışı arasındaki bağlantıda köprü vazifesi görmüştür. Bu nedenle insanın evreni ve kendini anlamaya dönük çabalarında öne çıkarak insanlar nezdinde kabul görmüştür.

Bu minvalde insanın doğayı keşfetme, kendini ve evreni anlama girişiminde Lotus, önemli bir ilke olarak kendini gösterir. Sözü edilen ilke dinsel geleneklere ait toplumların sanat, edebiyat ve mimari anlayışlarında kendini göstermiştir. Bugün bilim dünyası dahil olmak üzere kültürün önemli tezahürleri olan mimaride, sanatta, edebiyatta bu perspektifin izlerini ve etkilerini görmek mümkündür. Neticede dinsel geleneklerde kutsal bir bitki olarak algılanan lotus, dinler tarihinin önemli bir konusu olarak insanın evreni ve varlığı anlamaya dönük çabalarını gösteren önemli bir örnektir.

Kaynakça | References

- Ahmed, Ayman Mohamed. "Imitation of the Lotus Flower in Architecture Its Use in the Decoration of Walls and Ceilings of Palaces, Houses, and Tombs in Ancient Egypt". *Res Mobilis: Revista Internacional de Investigación En Mobiliario y Objetos Decorativos* 11/14 (2022), 1-20.
<https://www.africabib.org/rec.php?RID=A00009294>
- Bose, Mandakranta (ed.). *The Oxford History of Hinduism: The Goddess*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press, 2018.
<https://doi.org/10.1093/oso/9780198767022.001.0001>
- Bowker, John. *The Concise Oxford Dictionary of World Religions*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
https://archive.org/details/isbn_9780192800947/page/340/mode/2up?q=pundarika
- Brugsch, Heinrich. *Religion und Mythologie der alten Aegypter*. Leipzig: J. C. Hinrichs Publ., 1884.
- Budge, E. A. Wallis - Wilson, Epiphanius. *The Ancient Egyptian Book of the Dead*. New York: Wellfleet Press, 2016.
<http://archive.org/details/ancientegyptianb0000budg>
- Bunson, Margaret. *Encyclopedia of Ancient Egypt*. New York: Fact On File, Inc, 2002.
- Chan, Kim-Kwong. "Lotus and Swastika in Assyrian Church in China: Buddhist Legacy for Aryan Heritage?" *Ching Feng : A Journal on Christianity and Chinese Religion and Culture (New Series)* 10 (2011 2010), 27-43.
<https://repository.globethics.net/handle/20.500.12424/166211>
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. çev. Lale Arslan Özcan. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. İstanbul: Alfa, 2015.
- Erman, Adolf. *A Handbook of Egyptian Religion*. çev. A. S. Griffith. London: b.y., 1907.
<https://avalonlibrary.net/ebooks/Adolf%20Erman%20-%20A%20Handbook%20of%20Egyptian%20Religion.pdf>
- Fidan, Maksude Kurt. "Kutsal Suyun İzinde: Suya Yüklenen Dini ve Sembolik Anlamlar". *İlsam Akadem Dergisi* 1/1 (2021), 1-27.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilsam->

[akademi/issue/66001/1035831](https://akademi.izmirakademi.org/issue/66001/1035831)

- Freeman, Charles. *Antik Akdeniz Uygarlıkları: Mısır, Yunan ve Roma*. çev. Suat Kemal Angı. Ankara: Dost Kitabevi, 2005.
- Gezgin, Deniz. *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2007.
- Bhagavad Gita*. çev. Ömer Cemal Güngören. İstanbul: Yol Yayınları, 2020.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Dünya İnançları Sözlüğü Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.
- Jose, Sarah. *Trees, Leaves, Flowers and Seeds: A Visual Encyclopedia of the Plant Kingdom*. New York: DK, 2019. https://reader-service.fcdn.sk/?source=182cb41cafb2bb5cc4c6515f005498658214a6dec980d9993562ac05f589852d&download_location=https%3A%2F%2Ftr.singlelogin.re%2Fd1%2F5241877%2F9bbfef
- Kaya, Korhan. *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1997.
- Koley, Koyel. "Lotus' A Symbol of Growth, Purity, Birth and Enlightenment : A Perspective from Mythology to Spirituality". *Online International Interdisciplinary Research Journal* 8/2 (2018), 244-249. [https://www.oijrj.org/oijrj/nov2018-special-issue\(02\)/34.pdf](https://www.oijrj.org/oijrj/nov2018-special-issue(02)/34.pdf)
- Kora, Aruna Jyothi. "Leaves as dining plates, food wraps and food packing material: Importance of renewable resources in Indian culture". *Bulletin of the National Research Centre* 43/1 (27 Aralık 2019), 1-15. <https://doi.org/10.1186/s42269-019-0231-6>
- Kutlutürk, Cemil. "Hinduizm'e Göre Tanrı Vişnu'nun Yeryüzünde Bedenlenmesinin (Avatara/Hulûl) Temel Nedenleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55/1 (01 Ocak 2015), 141-160. <https://openaccess.izmirakademi.org/paper/148/66791/1048554>
- Cemil, Kutlutürk. "Hindu Dinî Geleneğinde Rama Avatarasının Örnekliliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/1 (2014), 17-33. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001403
- Macdonell, Arthur Anthony. "Lotus (Indian)". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. VIII/142-144. New York: Charles Scribner's Sons, 1951.
- Manuelian, Peter Der (ed.). *The Ancient Egyptian Pyramid Texts*. çev. James P. Allen. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2005.

https://www.siamcostumes.com/cutters_guides/pdf/the-ancient-egyptian-pyramid-texts-james-p-allen.pdf

McDonald, J. Andrew. "Influences of Egyptian Lotus Symbolism and Ritualistic Practices on Sacral Tree Worship in the Fertile Crescent from 1500 BCE to 200 CE". *Religions* 9/9 (Eylül 2018), 256. <https://doi.org/10.3390/rel9090256>

Mukherjee, Pulok K vd. "The sacred lotus (*Nelumbo nucifera*)—phytochemical and therapeutic profile". *Journal of Pharmacy and Pharmacology* 61/4 (01 Nisan 2009), 407-422. <https://doi.org/10.1211/jpp.61.04.0001>

Müller, Felix vd. "Self-Cleaning Surfaces Using the Lotus Effect". *Handbook for Cleaning/Decontamination of Surfaces*. ed. Ingegärd Johansson - P. Somasundaran. 791-811. Amsterdam: Elsevier Science B.V., 2007. <https://doi.org/10.1016/B978-044451664-0/50024-3>

Mahire Özçalık, "Lotus Çiçeğinin Farklı Kültürlerdeki Önemi ve Peyzaj Tasarımında Kullanımının İrdelenmesi", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (2017), 22-28. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/432010>

Özdoğan, Esen vd. "Lotus Etkili Yüzeyler". *Textile and Apparel* 16/1 (01 Haziran 2006), 287-290. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tekstilvekonfeksiyon/issue/23622/251590>

Pinch, Geraldine. *Mısır Mitolojisi*. çev. Ekin Duru. Say Yayınları, 2020.
Prigioniero, Antonello vd. "Plants Named 'Lotus' in Antiquity: Historiography, Biogeography, and Ethnobotany". *Harvard Papers in Botany* 25/1 (Haziran 2020), 59-71. <https://doi.org/10.3100/hpib.v25iss1.2020.n8>

Scalf, Foy (ed.). *Book of the Dead: Becoming God in Ancient Egypt*. Chicago, Illinois: Oriental Institute of the University of Chicago, Illustrated edition., 2018. <https://oi-idb-static.uchicago.edu/multimedia/239131/oimp39.pdf>

Schultes, Richard Evans vd. *Plants of the Gods: Their Sacred, Healing, and Hallucinogenic Powers*. Rochester: Healing Arts Press, 2001.

Sönmezdağ Zöngür, Canan. "Hinduizm'in Önemli Tanrı ve Tanrıça Heykelleri". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 52 (2017),

113-147. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12611>

- Vergote, Antoine. “Kutsal”. çev. Halife Keskin - Yapıcı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 2/2 (2002).
<https://docplayer.biz.tr/13680753-K-u-t-s-a-l-antoine-vergote-cev-doc-dr-halife-keskin-dr-asim-yapici.html>
- Wilkins, W. J. *Hindu Mythology (Vedic and Puranic)*. hindikosh, 1900.
<http://archive.org/details/wjw-hindu-mythology>
- Wilkinson, Richard H. *Eski Mısır'ın Bütün Tanrı ve Tanrıçaları*. çev. Ahmet Fethi Yıldırım. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.
- Zimmer, Heinrich. *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler*. ed. Joseph Campbell. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
- Yitik, Ali İhsan - Arslan, Hammet. “Vedalar ve Kaynağı Üzerine On the Vedas and their Origin”. *Milel ve Nihal* 8/1 (01 Mart 2011), 225-250. <https://dergipark.org.tr/pub/milel/issue/10463/128115>
- Skanda-Purana (part I)*. Delhi: Motilal Banarsidass Pub., 1950